

Optimal Para Alanı Teorisi Üzerine Bir Değerlendirme: Teori, Uygulama ve Politika

Hüseyin Mualla Yüceol

hyuceol@mersin.edu.tr

Mersin Üniversitesi, Erdemli Meslek Yüksekokulu

1. Optimal Para Alanı Literatürü: Teori

Mundell (1), McKinnon (2) ve Kenen (3) tarafından geliştirilen optimal para alanı teorisi, herhangi bir bölgede oluşturulan parasal birliğin fayda ve zararlarını analiz eden bir yaklaşımdır. Temel noktası, simetrik şoklara maruz kalan ya da simetrik şokların absorbe edilmesi için mekanizmalara sahip ülke ya da bölgelerin ortak para birimi uygulamalarının "optimal" olmasıdır. Dolayısıyla bu literatür, parasal birliklerdeki üretim şokları simetrisini tayin etmede ve işgücü mobilitesi ya da mali transferler gibi uyum mekanizmalarını değerlendirme konusunda önemli bir yere sahiptir.

Mundell "optimal" kelimesini, belirli bir bölgede içsel ve dışsal ekonomik denge sağlayan rejim anlamında kullanmıştır. Mundell'e göre "bölge" kelimesi coğrafi anlamda bir bölge değildir. Daha çok ekonomik anlamda bölge; homojen ürünlerin üretildiği, teknoloji ve bilginin aynı düzeyde yer aldığı ve değişimlerin bölgeye dahil alanları eşit olarak etkilediği bir yerdir. Tek bir para biriminin yer aldığı bir döviz bölgesi, bölgedeki para politikalarının tek bir merkez bankası tarafından yönetildiği bir yerdir. Diğer bir deyişle, üye ülkeler para politikası uygulamaktan vazgeçerken, politika aracı olarak sadece maliye politikasını kullanmaktadır (Mundell-Fleming modelinde sabit döviz kuru sistemlerinde para politikaları etkin değildir). Böylece, sabit sistem kullanıldığı halde bölge, diğer bölgelerle birlikte esnek döviz kurlarına sahiptir. Sonuç olarak, optimal para alanı teorisi, tek bir para biriminin (sabit döviz kuru sistemi) yüksek faktör hareketliliğinin olduğu bir bölgede daha uygun olacağını iddia etmektedir.

Teori temelde, bir grup ülkenin ulusal para birimlerinin değerini, belirlenen kurlar üzerinden birbirlerine sabitlemesi ve üye ülkelerin para birimlerinin değerinin, birlik dışı ülkelerin para birimleri karşısında serbest dalgalanmaya bırakılması esasına dayanmaktadır. Mundell, optimum para bölgesini "ortak paranın faydalarının zararlarını aştığı bölge" olarak tanımlamaktadır. Bu teoriye göre; tek parayı kullanan ülke sayısı artar ve tek para bölgesi genişlerse, tek paranın sağlayacağı yararlar azalır ve buna karşın olumsuz etkileri artar. Olumlu etkilerin olumsuz etkilerden farkını en yüksek kılacak (maksimize edecek) bölge büyüklüğüne "optimal para bölgesi" adı verilir (4).

Optimal para bölgesi ile birlikte parasal birliğin sağlayacağı başlıca faydalar; düşük enflasyon, kur dalgalanmalarından doğan riskleri minimize etmek için katlanılan maliyetlerden

tasarruf edilmesi, birden çok para biriminin kullanılmasının neden olduğu işlem masraflarının ortadan kalkması, döviz piyasalarına yapılan müdahalelerde katlanılan maliyetlerin ortadan kalkması ve politik disiplini sağlamada piyasa mekanizmalarının artan gücüdür. Parasal birliğin dezavantajları ise; döviz kurunun birliğe üye ülkeler açısından bir politika aracı olarak kullanılmaması, üye ülkelerin kendi tercihlerine ve iktisadi koşullarına uygun bağımsız istikrar ve büyüme politikaları uygulayamamalarıdır.

Optimal para alanı literatüründe bir optimal para alanının kurulması için gerekli olan şartlar, Mundell, McKinnon, Kenen ve Salvatore (5) doğrultusunda aşağıda kısaca belirtilmiştir:

- ❖ Parasal alanda yer alması düşünülen ülkelerin ekonomik yapılarının birbirine yakın olması,
- ❖ Parasal birliği oluşturacak ülkelerin maruz kalabilecekleri şokların simetrik olması,
- ❖ Ortaya çıkabilecek şoklara karşı makroekonomik uyumun; işgücü hareketliliği, reel ücret esnekliği ve/veya mali federalizm aracılığı ile sağlanabilme derecesinin yüksek olması,
- ❖ Katılımcı ülkelerin birbirleriyle olan ticaretlerinin önemli boyutlarda olması ve ülkelerin GSYİH'sinde dış ticaretin önemli bir pay teşkil etmesi,
- ❖ Katılımcı ülkelerin ortak para ve maliye politikalarının uygulanması ve gerekli yapısal değişimleri gerçekleştirmede işbirliği içinde olmaları; ayrıca uygulanacak para ve döviz kuru politikalarının başarısı için üyeler arasında fiyat ve ücret esnekliği yönünden önemli farklar olmaması,
- ❖ Mali entegrasyon ve bölgeler arası gelir transferleri.

Optimal para alanı teorisinin ilgilendiği temel konuları ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1) Optimal para alanı oluşturulması sonucunda elde edilen potansiyel kazançlar, dışa açılma derecesi ile belirlenmektedir. Dışa açık ekonomiler sabit döviz kurunu seçme eğilimindedirler, çünkü bu tür ekonomilerde döviz kuru değişimlerini rekabet üzerindeki belirgin etkilerle ilişkilendirmek zordur. Diğer taraftan açık ekonomilerde, kapalı ekonomilere göre genel fiyat endeksi daha fazla değişken iken, sık döviz kuru uyarlamaları paranın likidite özelliğini azaltmaktadır.
- 2) Optimal para alanı teorisi, şokların ve iş çevrimlerinin simetrik olmasını vurgulamaktadır. Asimetrik şoklar ve iş çevrimleri her ülkenin kendine özel bir politika uygulamasını gerekli kılar, halbuki

tek bir para alanında ülkeye özel bir para politikası mümkün değildir.

3) *Mundell*, uluslararası faktör mobilitesini (özellikle göç) alternatif bir uyum kanalı olarak düşünmüştür. Buna göre yüksek işgücü mobilitesi asimetrik şokların ters etkilerini kolaylaştırmakta ve böylece döviz kuru mekanizmaları üzerindeki baskıyı azaltmaktadır.

4) *Kenen*, ürün farklılaştırması üzerinde durmuştur. Buna göre yüksek derecede ürün ihraç eden bir ülke, sektöre özel şoklarda daha az zarar görebilir.

5) Yine *Kenen*, bir para bölgesinde asimetrik şokları etkisiz hale getirmek için kullanılan "mali transferler" üzerinde durmuştur.

6) Son dönemlerde optimal para alanı teorisine "politik bütünleşmenin derecesi" ve "enflasyon oranları arasındaki benzerlik" konuları dahil edilmiştir (6).

2. Avrupa Birliği ve Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği: Uygulama

Tek bir para birimi düşüncesinin belirli bir bölgede bazı ülkeler tarafından uygulanması konusunda en önemli örnek, Avrupa Birliği'nin parasal birlik boyutudur. Avrupa Birliği'nin (AB) Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne (APB) "Euro" nun dahil edilmesi, konunun ampirik olarak test edilmesi ve uygulama ile ilgili sonuçların tartışılabilmesi olanağını büyük ölçüde arttırmıştır. Bunun yanında, Avrupa Birliği'nin 13 ülke ile genişleme planı geliştirmesi, uygulama açısından konunun kapsam ve boyutunu da değiştirerek geliştirmiştir. Optimal para alanı teorisi çerçevesinde, bu ülkelerin sonuç olarak AB-APB'ye katılarak ve ulusal paralarını 'Euro'ya adapte ederek sürece katılmaları gerekecektir. Bununla birlikte bu süreç, APB ülkelerinin ve üye ülkelerin ekonomik performanslarının farklı olması noktasında önemli soruları beraberinde getirmektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nde tek para birimi düşüncesi; asimetrik şoklar, ulusal kimliğin kaybolması ve egemenlik, faiz oranları ile döviz kurları gibi para politikası araçlarının uyumu konularında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabilir.

1990'lı yıllarda *Tavlas* (7, 8), *Bayoumi* (9) ve *Ricci* (10) tarafından geliştirilen modeller, teorinin ampirik açıdan sınanmasına olanak sağlamıştır. Son dönemlerde parasal birlikle ilgili gelişen ampirik literatür ise, optimal para teorisini de içine alarak önemli bir noktaya gelmiştir. Asimetrik şokların derecesi, işgücü hareketliliğinin rolü, bölgesel sermaye hareketliliğinin düzeyi ve mali araçların kullanımı (özellikle ABD bölgelerinde önemli bir yeri bulunan), incelemeye esas teşkil eden temel konular olmuştur. Bununla birlikte *Eichengreen* (11), *DeGrauwe* (12) ve *Sachs ve Sala-i Martin* (13) gibi pek çok yazar, AB'nin düşük emek hareketliliği ve ekonomide yaşanan şokları geçince absorbe

edemeyen maliye politikaları nedeniyle, bir "optimal alan" olmadığını belirtmişlerdir.

Aslında, herhangi bir bölgenin tek bir para birimine sahip olması konusunda hangi faktörlerin kullanılacağıyla ilgili birbiriyle dengeli, açıkça ölçebilme olanağı sağlayan formel bir yaklaşım yoktur. *Bayoumi ve Eichengreen* (14), optimal para alanı teorisini işlevsel hale getirmek için nominal döviz kuru değişkenliğinin belirleyicilerini analiz etmiş ve üretimdeki asimetrik şoklar, ticaret bağları ve para işlemlerini kapsayan bir endeks geliştirmişlerdir. *Bunyaratevej* (15), benzer bir modeli 11 Avrupa Parasal Birliği'ne dahil ülkeye karşılık, Türkiye'nin de dahil olduğu 13 ülke için uygulamıştır. Sonuçta Bulgaristan, Malta ve Türkiye için düşük bir yakınsama tespit etmiştir.

Eichengreen (11) ve *Feldstein* (17), Avrupa Para Birliği sisteminin ancak istikrar bozucu kriz ortamlarında sınanabileceğini vurgulamışlardır. 1979'da kurulan Avrupa Para Birliği, sistemin istikrarını bozucu önemli bir kriz yaşamamıştır. Ancak, bir ekonomide sabit kur sistemi, serbest uluslararası sermaye hareketleri ve bağımsız para politikası uygulamasının (impossible trilogiy) bir arada olmasının mümkün olmadığı, bilinen bir gerçektir. Nitekim, 1992 yılında bazı AB ülkelerinde asimetrik bir talep şokunun yaşanması, krizin tetiğini çeken önemli bir gelişme olmuş ve döviz kuru mekanizması bir kriz sürecine girmiştir. Bunun sonucunda 16 Eylül 1992'de İngiltere ve İtalya döviz kuru mekanizmasını terk etmiş; sterlin ve lira serbest dalgalanmaya bırakılmış; bunu İspanya, Portekiz ve İrlanda'nın döviz kurlarını yeniden ayarlamaları izlemiştir.

3. Genel Değerlendirme ve Sonuç: Politika

Euro'nun deneyimi, para alanı bölgesinde geliştirilen sabit bir döviz kuru sisteminin yararını görmek isteyen diğer ülkeler için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Avrupa Para Birliği'ne benzer bir sistemin kurulması, milli paraların birbirleri karşısındaki dalgalanmalarını azaltarak ülkeler arası yakınlaşmayı sağlayabilir. Bununla birlikte, optimal para alanı teorisi ve son dönemlerde bu alanda yapılan uygulamalı çalışmalar, ekonomik kriterlerden daha önemli olan politik konuları tam anlamıyla dikkate almamaktadır. Bu; aday ülkelerin birliğe girişinin, ekonomik olarak sisteme girmeye hazır olsalar bile politik anlamda ertelenebilmesi anlamına gelmektedir.

Bazı kaynaklar ABD ile Avrupa Birliği arasında paralellik kurarak, özellikle emeğin birlik içerisindeki hareketliliğini dikkate almakta ve bir eyalet sisteminden bahsetmektedir. Ancak Amerikan eyaletleri arasında politik faktörler bir yana; dil, din, kültür ve yaşam biçimleri bakımından önemli bir fark bulunmamaktadır. Diğer taraftan ABD'de eyaletler, belirli üretim dallarında belirgin bir biçimde uzmanlaşmıştır. Bu yapının ne Avrupa

Birliği'nde, ne de birliğe aday ülkeler arasında bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Optimal para alanı teorisi bağlamında, politika değerlendirmeleri yapıldığında önemli sorunlar ve konular ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce parasal birlik sürecinin başlamasıyla birlikte, iktisat politikası konusunda bir otorite kaybının olması kaçınılmazdır. Bu otorite kaybı; para politikası ve kurlar üzerinde mevcut ulusal kontrol mekanizmalarının ortadan kalkması ve mali piyasaların uluslararasılaştırılması ile beraber, ulusal para biriminin değerinin bir iktisat politikası aracı olarak etkin bir şekilde kullanılmasının sınırlandırılması anlamında ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak, mali piyasa düzenlemelerinin gevşetildiği ve mali piyasalarda çeşitli yeniliklerin yaşandığı bir ortamda, mali piyasalardaki davranış kalıpları büyük ölçüde değişecektir. Bu aşamada ilk olarak, literatürde "Lucas Kritiği" olarak bilinen ve para politikası rejiminde bir değerikliğin yaşanması nedeniyle ampirik ilişkilerde bazı değeriklikleri ve hatta istikrarsızlıkları ima eden gelişmeler yaşanabilecektir. İkinci olarak, merkez bankası parasal bir büyüklük hedefi açıkladığında, o büyüklüğün istikrarı azalabilecektir. Üçüncü olarak, makroekonomik istikrarı sağlama bağlamında yürütülecek iktisat politikalarından elde edilen bulguların kesinliği sorunu ortaya çıkabilecektir.

Böylece, parasal birliğe üye ülkeler, Maastricht Anlaşması'nda belirlenen kriterlerden daha sıkı bir maliye politikası izlemedikleri takdirde, ekonomide ortaya çıkabilecek devresel bir daralma döneminde yeterli bir manevra alanına sahip olmayacaklardır. Çünkü, para politikasında merkezileşmeye giden söz konusu ülkeler, şoklara uyum sağlamada kullanılmak üzere maliye politikalarından da yoksun kalmış olacaklardır. Halbuki Avrupa Birliği, Maastricht Anlaşması ile sadece fiyat istikrarı amacına dönük bir parasal birlik tercih etmiştir. Ayrıca Avrupa Merkez Bankası, fiyat istikrarına olan bağlılığını göstermek üzere ilk yıllarda konjonktüre uygun para politikaları uygulamada isteksiz davranmıştır. Bu durum ve yapılan tercih, para politikalarında merkezileşmeyi gerektirmektedir. Oysa maliye politikaları için aynı şey öngörülmemiştir. Aksine "subsidiarite ilkesi" ile ulusal maliye politikalarına geniş bir özerklik tanınmıştır. Bu özerklik, üye ülkelerin karşılaşacağı asimetric şokların bertaraf edilmesi için gerekmektedir. Son dönemlerde Avrupa Para Birliği'nin uzun dönemde sürdürülebilir olması için "mali federalizm" yaklaşımı geliştirilmiştir. Bu, Avrupa Para Birliği'nde zaten büyük önem taşıyan mali transferlerin üye ülkeler arasında bir sistem dahilinde kurulup işletilmesini savunan bir yaklaşımdır.

Bu çerçevede maliye politikasının önemi, özellikle katılımcı ülkelerin her birini diğerine göre farklı düzeylerde etkileyebilecek asimetric şoklar sırasında ortaya çıkmaktadır. Buna karşın maliye

politikasının parasal bir birlik sürecinde etkinliğini azaltan unsurlar da bulunmaktadır. Örneğin; Avrupa'da ücretlerin yeterince esnek olmaması nedeniyle şokların etkisinin, telafi edici maliye politikasının uygulamaya sokulmasına olanak tanıyacak kadar bir süre devam etmesi gerekir. Bu arada ekonominin iç bünyesinde mevcut olan istikrar kuvvetlerinin, halihazırda telafi edici maliye politikasının işlevini kısmen de olsa yerine getirmesi de söz konusudur. Diğer taraftan, "İstikrar ve Büyüme Sözleşmesi" ile getirilen kısıtlar dikkate alındığında, ekonomide bir daralma yaşandığına belirlenmiş olan açık miktarını aşmamak için vergilerin artırılması gerekeceğinden, istikrar kuvvetleri etkisiz hale gelebilecektir. Böylece, parasal birliğe üye ülkeler arasında reel yakınsama düzeyinin güçlü bir nitelik arz etmemesi durumunda ve olası bir asimetric şokun ortaya çıkması halinde, hem uygulanacak maliye politikasının hem de ülkelerdeki işgücü piyasasının yüksek düzeyde esnekliğe sahip olmasına gereksinim duyulacaktır.

Sonuç olarak; parasal birlik ve optimal para alanı teorisinin, uygulama sürecinde gerekli koşullarından birisinin ve/veya birden fazlasının gerçekleşmemesi, sistemin geleceğini tehdit etmekte ve sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu durum, gerek parasal birliğe üye olan ve gerekse parasal birliğe üye olmayı hedefleyen ülkeler için önemli politika çıkarsamaları yapılması konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Avrupa Birliği'nin "Euro" deneyimi, bu nedenle yakından izlenmesi gereken ve ulusal politikaların, hem ekonomik ve hem de politik yönden belirlenmesi ve değerlendirilmesinde üzerinde durulması gereken bir deneyimdir. Avrupa Birliği ile bütünleşme çabasındaki olan ve nihai hedefi tam üyelik olan Türkiye'nin, Euro ile birlikte Avrupa'da oluşacak daha istikrarlı bir ekonomik yapı karşısında yapısal sorunlarını çözme ve makroekonomik istikrarı sağlama konularında daha yüksek bir baskı hissetmesi kaçınılmazdır. Bu baskı; bir yandan Maastricht kriterleri ile belirlenen ve makroekonomik anlamda yapısal sorunların çözülmesine olanak sağlayacak politikaların, diğer yandan Kopenhag kriterleri ile belirlenen ve siyasi anlamda yeni düzenlemelerin yapılmasına zemin oluşturacak çalışmaların yapılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça:

- (1) Mundell, R.A. (1961), "A Theory of Optimum Currency Area", *American Economic Review*, 51.
- (2) McKinnon, R.I. (1963), "Optimum Currency Areas", *American Economic Review*, 53.
- (3) Kenen, P.B. (1969), "The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View", in Mundell, R.A. and Swoboda, A.K. eds. *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago University Press.
- (4) Savaş, Vural F. (1999), *Çağımızın Deneyi: Euro*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- (5) **Salvatore, D.** (1990), *International Economics*, Prentice-Hall.
- (6) **Dixit, Avinash** (2000), "A Repeated Game Model of Monetary Union", *Economic Journal* 110, October, 759-780.
- (7) **Tavlas, G.S.** (1993), "The "New" Theory of Optimal Currency Areas", *The World Economy*, 16, 663-667.
- (8) **Tavlas, G.S.** (1994), *The Theory of an Optimal Currency Areas*, *Open Economics Review*, 5, 211-230.
- (9) **Bayoumi, T.** (1994), "A Formal Model of Optimal Currency Areas", *International Monetary Fund Staff Papers* (December), 41, 537-54.
- (10) **Ricci, L.** (1997), "A Model of an Optimal Currency Area", *IMF Working Paper*, wp/97/76 (June), Washington, D.C.
- (11) **Eichengreen, B.** (1991), "Is Europe an Optimum Currency Area?", *NBER Working Papers* No.3579.
- (12) **De Grauwe, P.** (1994), *The Economics of Monetary Integration*, 2nd ed. New York: Oxford University Press.
- (13) **Sachs, J. and Sala-i Martin, X.** (1991), "Fiscal Federalism and Optimum Currency Areas: Evidence for Europe from the U.S.", *NBER Working Paper* no. 3855.
- (14) **Bayoumi, T. and Eichengreen, B.** (1997), "Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency-Area Index for European Countries", University of Berkeley, Erişim Tarihi: 25.07.2003, <http://iber.berkeley.edu/wps/cider/c96-78.pdf>.
- (15) **Bunyaratavej, K.** (2000), "The Optimum Currency Area Index for the European Union Enlargement", The George Washington University, Erişim Tarihi: 22.07.2003, <http://www.sbp.gwu.edu/eucenter/eurc/enlargement.pdf>
- (16) **Feldstein, M.** (1991), "Does One Market Require One Money?", In *Symposium On Policy Implications of Trade and Currency Zones*, Kansas City: Federal Reserve Bank of Kansas, 77-84.

Diğer Kaynaklar:

- Ata, Defne ve Silaşşor, Serkan H.** (1999), "Parasal Birlik, Avrupa Para Birliği ve T1rkiye", Hazine M1steşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel M1d1rl1ę1, Ankara.

- Cohen, B.** (1993), "Beyond EMU: The Problem of Sustainability", *Economic and Politics*, 187-202.
- Dehousse, Franklin and Coussens, Wouter** (2002), "The Enlargement of the European Union Opportunities and Threats", Erişim Tarihi: 01.08.2003, <http://www.irri-kiib.be/papers/PresEnlargementEU.pdf>.
- Fidrmuc, Jarko** (2002), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria, Intra-Industry Trade, and EMU Enlargement", Oesterreichische Nationalbank, http://www.wiwi.ac.at/pdf/sie_fidrmuc_aper.pdf.
- Friedman, M.** (1953), "The Case of Flexible Exchange Rates", in Friedman, M. Ed. *Essays in Positive Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Gross, D. and Thygesen, N.** (1992), *European Monetary Integration*, St. Martin's Press, New York.
- Horvath, R. And Komarek, L.** (2003), "Optimum Currency Area Theory: An Approach For Thinking About Monetary Integration", *Warwick Economic Research Papers*, The University of Warwick, <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/research/papers/twerp647.pdf>
- Hutchison, Michael M. and Bergman, Michael U.** (1999), "Northern Light: Does Optimal Currency Area Criteria Explain Nordic Reluctance to Join EMU?", University of California, Erişim Tarihi: 22.07.2003, <http://econ.ucsc.edu/faculty/hutch/northernlight.pdf>
- Mongelli, F.P.** (2002), "New Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling US?", *European Central Bank*, <http://repec.org/res2002/Mongelli.pdf>.
- Turagay, Tuna** (1998), "Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği", Erişim Tarihi: 10.06.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDe rgi/tem98/avrupa.htm>.
- Yıldız, Mircan** (1999), "B1t1nleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", Erişim Tarihi: 18.05.2003, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDe rgi/ekim99/butun.htm>